

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi:** 26.04. 2019**Makale Kabul Tarihi:** 28.06.2019**OSMANLILARIN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'YU İLHAKINDA BİR HALK: ZAZALAR**Serdar KARABULUT¹**ÖZ**

Anadolu Coğrafyasında yaşayan halklardan biri de Zazalar'dır. Zazalar Moğol İstilas sırasında kendi bölgelerinde Moğol ordusuna karşı mücadele vermişler ve kendi bölgelerinde Mirlikler (Emirlikler) kurmuşlardır. Nitekim Eğil Mirdasi Beyleri, Çemişgezek Melkişi Beyleri, Sıvedi Beyleri ile Zirki Beyleri Zazalar'ın kurdukları başlıca mirliklerdir. Özellikle Eğil Mirdasileri, Çemişgezek Melkişileri ile Zirki Beyleri Akkoyunlu Devleti'nin kuruluş ve yükseliş döneminde Akkoyunlu konfederasyonuna bağlı en önemli yerel bölge mirlikleridirler. Nitekim Akkoyunlu Devleti'nin son bulmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti arasındaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki hâkimiyet mücadelesinde de Osmanlılara bağlılık bildirerek Osmanlılara askeri alanda yardım eden en önemli yerel mirlikleri, Zaza mirlikleri oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zazalar, Mirlikler, Akkoyunlular, Osmanlılar, Yurtluklar

¹ Müdür Yardımcısı, Ali Rıza Sebtioğlu Yatılı Bölge Ortaokulu, mirdaskara@gmail.com. Orcid Id: 0000-0002-5087-4190

A PEOPLE IN THE OTTOMAN'S ANNEXATION OF THE EAST AND THE SOUTHEAST ANATOLIA: ZAZAS

ABSTRACT

One of the peoples that have lived in the Anatolian Geography is Zazas. Zazas have struggled against the Mongol army in their own region during the Mongol Invasion and have established Emirates in their regions. As a matter of fact Eğil Mirdasi Beys, Çemişgezek Melkişi Beys, Sivedi Beys and Zirki Beys were the principal emirates Zazas have established. Particularly, Eğil Mirdasis, Çemişgezek Melkişis and Zirki Beys were the most important local emirates affiliated to Akkoyunlu confederation in the establishment and rise period of the Akkoyunlu Empire. Thus following the ending of Akkoyunlu Empire, Zaza Emirates were the most important local emirates that have declared loyalty to Ottomans and have helped them in the field of military in the rulership struggle in the East and Southeast Anatolia region between Ottoman Empire and Safavid Empire.

Keywords: Zazas, Emirates, Akkoyunlus, Ottomans, Country Estates

GİRİŞ

XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklu Devleti güçlenmişti. Anadolu Selçukluları sınırlarını genişleterek Kâhta, Çemişgezek ve Harput'a hâkim oldular. Bölgede hüküm süren Artuklu ve Eyyübi emirlikleri eski gücünde değildi (İbn Bibi, 1956: 274-275). 1226 yılında Moğol istilası neticesinde Moğollar'la savaşıyor ve hezimete uğrayarak tutunamayan Celaleddin Harezmsah Ahlât, Erzurum üzerinden Harput ve Kuzey Diyarbakır havalisine geldi. Celaleddin Harezmsah bölgede hüküm süren Hısn-ı Keyfa Artukluları ve Harput Artukluları ile ittifak kurdu. Bu ittifak neticesinde Bitlis ve Ahlât'ı elinde bulunduran Eyyübiler'den almıştı (Bar Hebraeus, 1999: 527). Bu kaleleri alırken Kürt askerlerinin çoğunu da öldürmüştü. Celaleddin Harezmsah'ın bölgedeki bu faaliyetleri Eyyübi emirlerinin öfkesine sebep olmuştu. Celaleddin Harezmsah bölgede fazla durmayıp ülkesine tekrar döndü. 1230 yılında Celaleddin Harezmsah tekrar Moğol taarruzundan kaçarak ikinci kez Anadolu'ya geldi. Anadolu Selçuklu Devleti'yle Moğollara karşı ittifak girişimlerinde bulunarak Moğol tehlikesi karşısında Selçuklu Devleti'ni uyarmaya çalıştı. Fakat Anadolu Selçuklu Devleti emirleri ve ümeralarının Moğol tehlikesi hakkında yeterli kadar bilgi sahibi olmamaları

Serdar KARABULUT

sebebiyle Celaleddin Harezmsah'ı dinlemedikleri gibi ona karşı savaş kararı aldılar. Öte taraftan Celaleddin Harezmsah'ın Bitlis ve Ahlât yöresindeki faaliyetleri Eyyübi Melikanları'nın öfkesine sebep olduğu için Eyyübiler Yassı Çimen Savaşı'nda (1230) Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'a askeri alanda destek vererek onun mağlup olmasını sağladılar (Turan, 1993: 377). Celaleddin Harezmsah Artuklularla ittifak kurmuş olduğundan Harput, Kuzey Diyarbakır, Erzincan, Bingöl, Tunceli yöresinde barınmıştı. Muhtemelen Celaleddin Harezmsah bölgedeki en büyük desteği bölgenin yerli halkı olan alevi Zazalar ile Dümbeli Zazalar'dan (Sünni Zazalar) almıştı. Fakat o mağlup olmasına rağmen bölgeden ayrılmayarak Moğollar'a karşı bölgede hüküm süren Artuklular'la ittifakını devam ettirmeye çalıştı. Bunda başarılı olamadı. Zaten ordusunun çoğu da dağılmıştı. Kuzey Diyarbakır üzerinden Ahlât, Bitlis istikametine gitmek üzereyken daha önce Bitlis kuşatmasında öldürülen Eyyübi Kürt askerlerinden birinin yakını tarafından hançerlenerek öldürüldü (Bar Hebraeus, 1999: 530). 1243 yılında bölgeye gelen Moğol ordusu Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu Ordusu'nu bozguna uğrattı. Moğollar Sivas, Kayseri hattını takip ederek başşehir Konya'yı alarak yağmaladılar. Böylece Selçuklu Devleti Moğol hâkimiyetine girerek onların vasıllığını kabul etti. 1277 yılına gelindiğinde Memlûk hükümdarı Sultan Baybars Elbistan Savaşı'nda Moğol ordusu ile onların vasıllığını kabul eden Selçuklu müttefik ordusunu yenilgiye uğrattı (İbn Şeddat, 1941:84). Elbistan Savaşı'ndan sonra Moğollar ve Memlûklar arasında 1281 tarihinde yapılan bir diğer savaş ise Hama ve Humus kentleri arasında meydana gelmiştir. Memlûklar'ın zaferi ile neticelenen bu savaş sonucunda Güney ve Doğu Anadolu ile Kuzey Suriye'de Memluk hâkimiyeti sağlamışlardır (Turan, 1993:574-576). Memlûklar'ın Moğol nüfusunu kırması üzerine Doğu Anadolu coğrafyasında Dümbeli Zaza etnik coğrafyasında kurulan Eğil Mirdasi Beyleri, alevi Zazaların yoğun yaşadığı bölgede kurulan Melkişi Çemişgezek Beyleri ile Süveydi (Sıvedi) emirleri gibi yerli hanedan beyleri güçsüz kalan Moğol valilerinden topraklarını geri aldılar. Moğol hâkimiyetinin kalkması neticesinde yerli hanedanlar Akkoyunlular ile Karakoyunlular'ın bölgede hâkimiyet kurmalarına kadar kendi bölgelerini yönettiler (Karabulut, 2013:142)

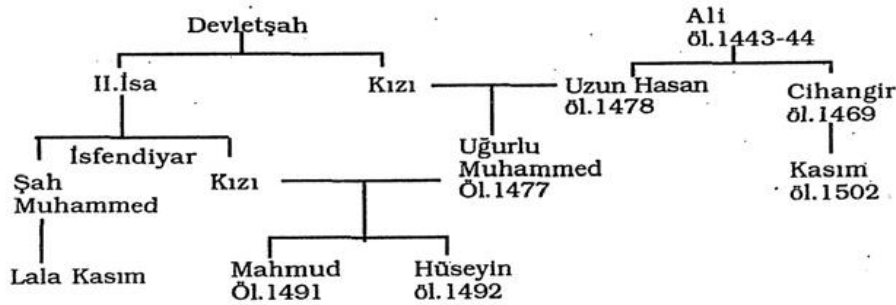
1. AKKOYYUNLU DEVLETİ KONFEDARASYONUNA ZAZA MİRLİKLERİ'NİN BAĞLANMASI

Diyarbakir (Amid) bölgesine gelen Bayırdırlar Akkoyunlu Devleti'ni kurmayı başardılar. Akkoyunlu Türkmenlerinin ilk yerleştiği bölge Kuzey Diyarbakır bölgesinde

Serdar KARABULUT

bulunan bugünkü Ergani İlçesiydi. Daha sonra Akkoyunlular, Diyarbakır bölgesinde hâkimiyet alanlarını genişlettiler. Nitekim Akkoyunlu Devletinin hükümdarı Kutlu Bey'in sağlığında Akkoyunlu şehzadeleri olan oğulları Ahmed Bey Palu'ya, Pîr Ali Kiği'ya, Kara Yülük Osman Bey ise Ergani'ye hâkim bulunuyordu (Cöhce, 1997:125). Akkoyunlular bu bölgede hüküm süren Eğil Zaza Mirdasi emirleri ile akrabalık kurdular ve onların desteğini aldılar. Özellikle Akkoyunlu reisi Karayülük Osman Bey, Eğil Mirdasi Beyi Devletşah Bey ile çok samimi olup aralarında dostluk mevcuttu (Erdem 1991: 288-289). Bölgede hüküm süren Eğil Mirdasi emirleri ile akrabalık kurdular ve onların desteğini aldılar. Daha sonraki dönemlerde Akkoyunlu Ali Bey (ö.1443), Devletşah Bey'in kızını oğlu Uzun Hasan Bey'e isteyerek aradaki dostluğu daha da pekiştirdi (Erdem 1991: 248).

Şekil:1. Akkoyunlu-Buldukani (Mirdasi) Beyleri soy ilişkileri Mirdasi emiri Devletşah'ın Kızı Uzun Hasan'ın eşidir (Erdem 1991: 249).

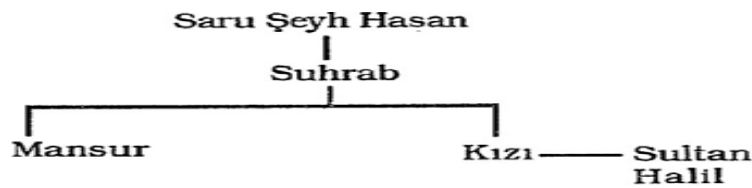

Nitekim Uzun Hasan Bey zamanında Zaza emirliklerinden olan Zırkan Beyliği'nin Tercil Şubesi Beyleri ile iyi ilişkiler içine girilmiş ve bu beyler ile de iyi dostlukların kurulup geliştirilmesi için hatunlar vasıta kılınmışlardı. Uzun Hasan Bey Tercil Beyleri'nden Ömer Bey'i çok yüceltip saygı göstermiş ve sonunda da onun kızıyla 1447 yılında evlenerek, kayınpederine Tercil ve Atak'a ek olarak Mıhranî ve Nuşad Nahiyeleri'ni vermişti. Ayrıca sözü edilen bu Ömer Bey'e Kürtler'den alınan Bitlis Vilayeti'nin yönetimi de verildi. Uzun Hasan Bey'in oğlu olan Sultan Halil adındaki Şehzade Ömer Bey'in kızından doğmuştu (Şerefhan 2010: 95; Paydaş, 2003: 107). Karakoyunlular ile Akkoyunlu Devleti'nin iktidar mücadeleleri zamanında Dersim ve Çemişgezek bölgesini Melkişi soyundan gelen Şeyh Hasan elinde bulunduruyordu. Kara Yusuf döneminde Karakoyunlular'a destek veren Emir Şeyh Hasan onlara bağlıydı. Fakat 1420 yılında Kara Yusuf'un ölümünün ardından

Serdar KARABULUT

Akkoyunlu Devleti'nin, kurucusu olan Kara Yülük Osman Bey'in Çemişgezek'i Şeyh Hasan'dan aldığı görülmektedir. Kara Yusuf'un oğlu İskender Mirza Karakoyunlu hükümdarlığına talip olduğu zaman Şeyh Hasan 1422 yılında Sökmenabâd'a giderek emir İskender Mirza beyden Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman Bey tarafından kendisinden alınan topraklarının geri verilmesini talep etmekteydi. Fakat Karakoyunlular'ın Çemişgezek ve Dersim bölgesini tekrar Akkoyunlular'dan alarak Şeyh Hasan'ın beyliğini topraklarına katarak Şeyh Hasan'a hiçbir yetki vermemeleri üzerine Şeyh Hasan bu sefer Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a başvurarak bölgesinin geri alınmasını istedi. Akkoyunlular Çemişgezek ve Dersim'i tekrar geri alarak kendilerine asi olmaması şartıyla Melkişi Şeyh Hasan'a verdiler. Uzun Hasan ve sonraki dönemlerde Akkoyunlular'a bağlanan Melkişiler isyan etmediler. 1460 yılında Akkoyunlular'ın Kolhisar Kalesi'ni zapt ederek Amasya ve Tokat ahalisini yağmalaması üzerine Saray Hatun ile Çemişgezek Beyi Şeyh Hasan, Akkoyunlu Padişahı Uzun Hasan tarafından Amasya ve Tokat ahalisini yağmalaması meselesinin çözümü için Osmanlı hükümdarı Sultan Mehmet'e elçi olarak gönderildi. Şeyh Hasan öldükten sonra yerine Suhrab Bey geçmiştir (Karabulut, 2013:200). Uzun Hasan Melkişi Beyi Suhrab b. Şeyh Hasan'ın kızını oğlu şehzade Akkoyunlu Sultan Halil'e isteyerek bu yerli Zaza Mirliği ile aile bağlarını güçlendirmiştir.

Şekil:2. Akkoyunlu Çemişgezek Beyleri soy ilişkileri Suhrab Bey'in kızı Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Halil'le evlenmiştir(Erdem 1991: 251).

Uzun Hasan, Karakoyunlu hükümdarı Rüstem Bey'in 1452 yılında Ergani ve Çermik Kaleleri'ne saldırdığı iktidarının çalkantılı döneminde Çapakçur yöresinde hâkim olan Süveydi (Sivedi) Beyleri'nin yanında barındı (Karabulut, 2013:142). Bingöl (Çapakçur) yöresi Süveydi (Sivedi) Beyleri olan iki kardeşe miras kalmıştı. Bu iki kardeş, beylik topraklarının yönetimi ve paylaşımı için aralarında anlaşamadıklarından çatışma söz konusuydu. Uzun Hasan Bingöl'ün eski ismiyle Çapakçur bölgesini iki kardeş arasında

Serdar KARABULUT

bölerek paylaştırdı. Süveydi (Sıvedi) Beyleri bundan memnun kalıp Akkoyunlular'a bağlanmayı kabul ettiler (Karabulut, 2013:142). Akkoyunlu Devleti Zazaların ve Türkmenlerin nüfusunun çok yoğun olduğu bölge üzerinde kurulmuştu. Özellikle Zazalar bu yerli beyliklerin bulunduğu bölgede ezici çoğunluğu oluşturuyorlardı. Akkoyunlu Devleti kendisine bağladığı bu yerli beylikleri asla zor kullanarak almadıkları gibi yerli beyleri yine kendi bölgelerine atayarak onların güvenlerini sağladılar. Akkoyunlular ilk kurulduktan itibaren Zazaların yoğun yaşadığı bölgede kurulan Eğil Mirdasileri, Atak Zırkanlıları, Bingöl (Çapakçur) Süveydileri, Çemişgezek Melkişileri gibi Zaza emirlikleriyle ılımlı bir politika izledikleri gibi onlarla kız alıp verme yoluyla akrabalık ilişkilerini geliştirmişlerdi. Bu beylikleri yöneten Zaza Beyleri Akkoyunlular'a kuruluş sürecinden itibaren çok büyük destek verdiler. Ayrıca Akkoyunlular askeri alanda bu bölgedeki mirlere bağlı Zaza aşiretlerinden askeri destek gördüler. Bundan dolayı Akkoyunlular, Eğil Mirdasileri, Atak Zırkanlıları, Süveydi (Çapakçur) Beyleri ve Çemişgezek Melkişileri'ni kendilerine bağlı kalmak şartıyla atalarından kalan toprakları Osmanlılara kadar yönetmelerine izin vermişlerdir(Karabulut, 2013:145).

2. SAFEVİLERİN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'YU ELE GEÇİRMELERİ ZAZA MİRLİKLERİNİN OSMANLILARA BAĞLANMALARI

Ebu'l Safiyyüddin İshak Erdebili'nin (1252-1334) dinsel öğretileri onun neslinden gelen torunlarından Şeyh Cüneyd tarafından devam ettirilmiştir (Uğur, 1997:429). Torunu Şeyh Cüneyd, her ne kadar bir devlet kurmayı başaramasa da dönemin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hatice Begim ile evlenerek, geleceğe yönelik güçlü bir örgütlenmenin temellerini atmıştır. Nitekim Şeyh Cüneyd, diğer eşlerinden yetişkin oğulları varken, Hatice Begim'den olan çocuk yaştaki Haydar'ı, Erdebil post-nişinin² varisi ilan etmiştir. Şeyh Haydar, babasının izinden giderek dayısı Uzun Hasan'ın kızı Halime Begim ile evlenmiş ve böylece güçlü bir hanedanla olan sıhrî (hısımlık, kan bağı) bağlarını pekiştirmiştir. Bu evlilikten, aralarında Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in de bulunduğu üç oğlu dünyaya gelmiştir. Öncelikli hedefi Anadolu'daki teşkilatı geliştirmek ve müritlerinin sayısını artırmak olan Şeyh Haydar, bu hedefinde başarılı olmuş ve Anadolu'daki tarikat mensupları hızla çoğalmaya başlamıştır. Öyle ki, Anadolu'daki tarikat mensupları, İran'da bulunanların

²Tarikatlarda dergâhta posta oturan, yani o dergâhın başında bulunan kişiye denilir.

Serdar KARABULUT

sayısını geçmiş ve tarikat, başı Azerbaycan'daki Erdebil'de, gövdesi de Anadolu'da olan bir yapıya bürünmüştür (Sümer, 1992: 11-12). Kalabalık Türkmen gruplarıyla birlikte 1501 başlarında Erzincan'dan ayrılan Şah İsmail, önce Şirvan'ı alarak babasının hedefini gerçekleştirmiş, daha sonra da Akkoyunlu Elvend'i aynı yılın yaz ayında Nahçıvan bölgesinde yapılan Şurur Savaşı'nda yenilgiye uğratmıştır. Böylece Azerbaycan'ın kuzey toprakları (Şirvan, Karabağ, Nahçıvan) ile güney topraklarını (Tebriz, Meraga, Erdebil, Talış) ele geçirmiş, Tebriz'de şahlık tahtına oturup, "12 İmam" adına hutbe okutarak Safeviler Devleti'ni resmen kurmuştur (Rumlu, 2004: 73-75). Akkoyunlular çökünce Kürt Mirlikleri 1502-1507 yılları arasında kendi babalarından kalan topraklara zar zor hâkim oldular. Fakat Şah İsmail, 1507 yılında Doğu Anadolu'yu ele geçirdiği zaman Kürtler tekrar zor durumda kaldılar. Şah İsmail kışı geçirmek için Hoy bölgesine geldiği vakit kendisine sempati duyan Emir Şeref, Şah İsmail'in eniştesi Hasankeyf Eyyübi Hükümdarı Melik Halil, Cizre Hükümdarı Botanlı Şah Ali Bey, Hizanlı Mir Davud, Sasonlu Ali Bey ve sayıları on bire varan Kürt yöneticileri Şah İsmail'e bağlılık bildirmek için sarayına gittiler. Şah bu Kürdistan yöneticilerine gerekli ilgi ve alakayı gösterdi. Safevilerin Amid valisi Muhammed Han Ustaclu'nun bu Kürdistan Beyleri hakkında olumsuz beyanda bulunması Şah'ın yanına varan bu Kürdistan yöneticilerine tavır almasına sebep oldu. Şah, bu Kürt yöneticilerinden ikisi hariç diğerlerini tutuklatıp zindana attı. Şirvan ile Sason emiri serbest bırakıldı. Şah İsmail kendi ordusundaki güvendiği emirlerinden bu Kürt Beyleri'nin topraklarına tayin etti. Zaza Mirleri'nden olan Eğil Beyi Lala Kasım, Palu Beyi Cemşid, Süvedi Beylerinden Süphan Bey ile kardeşi Sultan Ahmet Bey ve Atak Zırkanlıları Şah İsmail'in sarayına gitmediler. Bu durum Şah İsmail'in dikkatini çekti ve bölgeye askeri harekât düzenleyerek bölgeyi ele geçirmeye çalıştı. Zazaların yoğun yaşadığı bölgede kurulan Çemişgezek Mirliği'nin beyi Rüstem Bey ise dedesi Şeyh Hasan'ın Erdebil tekkesiyle olan ilişkisinden dolayı Safevilere bağlandığı gibi Safevilerin nezdinde önemli bir konum elde etti. Şah İsmail'in sarayında ona önemli görevler verildi (Karabulut, 2013:151).Nitekim Çaldıran Savaşı'nda Çemişgezek Melkişi beyi Rüstem Bey, Şah İsmail'in yanında Osmanlılar'a karşı savaşmış, fakat savaş Osmanlılar'ın üstünlüğü ile neticelenince Yavuz Sultan Selim'in huzuruna çıkmaktan başka yol kalmamıştı. Ne var ki Yavuz, onun Osmanlı ordusuna karşı savaşmış olmasını affetmeyerek yanındaki adamlarıyla beraber idam ettirmişti. Hacı Rüstem Bey'in öldürülmesinin diğer bir sebebi ise Fatih Sultan Mehmed 1473 yılında Akkoyunlu ordusunu yenilgiye uğrattığı zaman Çemişgezek topraklarına bağlı bulunan Kemah Kalesi Beyi, Kemah

Serdar KARABULUT

Kalesi'ni Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmed'e teslim etmek istemiş ama Hacı Rüstem Bey buna engel olmuştu. Ama o Şah İsmail'in komutanı olan Nur Ali Halife'ye Erzincan, Kemah ve Çemişgezek bölgesini direnmeden vermişti (Uğur, 1997:613-614). Nitekim 1514 Çaldıran Seferi'nden önce Şah İsmail, Nur Ali Halife'yi Anadolu'ya göndermiş Nur Ali Halife, bölge halkının özellikle de Alevi Türkmenlerin desteğini de alarak. Sivas, Amasya ve Tokat bölgelerini ele geçirmişti (Sümer, 1992: 34). Nur Ali Halife bölge halkı üzerinde baskı uygulamıştı ki bölge aşiretleri bundan huzursuzdu. Kısa bir süre sonra bölge halkı büyük bir ayaklanma başlattı. Bunun bir nedeni de şüphesiz Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olmasıydı. Çemişgezek aşiretleri İran'a haberci göndererek Hacı Rüstem'in geri alınmasını istediler. Ancak o bulunduğu bölgeden ayrılmıştı ve Şah İsmail'in İran'daki ordusunda üst komuta kadrosuna katılmıştı. Rüstem Bey'in oğlu Pir Hüseyin Bey, babasının kendi aşiretinden olan kırk kişiyle idam ettirildiğini haber alınca Mısır'a giderek orada hüküm süren Memluk hükümdarlarının hizmetine girmeye karar verdi. Ancak Memluk emirlerinden olan Mamay Bey³, Sultan Selim'e gidip bağlılık sunmasını tavsiye ettiğinde razı oldu ve Sultanı Amasya'daki kışlağında ziyaret etti (Van Bruinessen, 2011:227). Babasının katledilmesine rağmen Yavuz'un huzuruna çıkıp ona sığınmaktan başka çıkar yol bulamadı. Yavuz Sultan Selim'de onun cesaretine hayran kalarak ataları ülkesini ona tevcih etti. Bu dönemde Çemişgezek henüz Şah İsmail'in adamlarından Nur Ali Halife'nin elinde bulunuyordu. Sultan Selim, Pir Hüseyin Bey'i Bıyıklı Mehmed Paşa'yla birlikte Çemişgezek'i Safevîler'den almaya memur etti. Bıyıklı Mehmed Paşa, Ovacık civarındaki Tekir Yaylağı'nda (Bakır Yaylağı) Nur Ali Halife'yi Haziran 1515 tarihinde bozguna uğrattı (Ünal, 1991:241). Pir Hüseyin Bey ise kendi aşiretinden derlediği kuvvetlerle Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetlerini beklemeden, Safevîleri adı geçen yerde yenmiş ve bu savaştan sonra atalarından miras yoluyla kalan topraklarını yeniden elde etmiştir.

Öte taraftan Şah İsmail'in komutanlarından Diyarbakır valisi Muhammed Han şehri ablukaya alarak halkın ihtiyaç duyduğu gıda maddelerinin şehre sokulmaması bölge halkının

³ Pir Hüseyin Bey'in Mısır'a doğru giderken yol üzerindeki Malatya'da Memluk emirlerinden olan Mamay Bey ile karşılaşmıştır. Yaşlı ve bir hayli tecrübeli olan bu bey uzun süre Memluk yöneticiliği yapmıştır. Pir Hüseyin Bey'e Memluk Padişahları'nın devleti adil yönetmediklerini bu yüzden devletin gittikçe çöküntü içerisine girdiğini belirterek oysa Osmanlılar adaletle insanlara bükmetedirler. Senin gidip yüce Osmanlı Padişahı'nın eşiğine sığınman daha iyi olur demiştir. Bkz. Şerefhan (2010), *Şerefname* çev. Rıza Katı, II/I, Yaba Yayınları, İstanbul, s.13

Serdar KARABULUT

tepkisine neden olmuştur. Diğer önemli bir husus ise Şii olan Şah İsmail taraftarları ile bölgedeki Zaza⁴, Kürt (Ekrad)⁵ ile Türkmen halkının Sünni yapısıydı (Karaca, 2003: 62-63). Bu yüzden Şah İsmail'i destekleyen Çemişgezek Miri (Rüstem Bey) ile Dersim alevi Zazaları dışında bölge halkı Safeviler'e düşman kesildi. Şah İsmail'in sarayına gidip teslim olmayan ve hapiste bulunmayan Palu, Eğil, Çermik ve Çapakçur (Süveydi) emirlerinin Bitlisli olan İdris-î Bitlisî vasıtasıyla Osmanlıların tarafına meyil ettiler. Şah İsmail Doğu'da Özbekler üzerine sefer yaptığı sırada bu durumdan haberdar oldu. Nitekim İran'da bulunan Kürt Mirleri'nden hapiste olanları geri bırakarak onları ve dolayısıyla bölgedeki halkın güvenini kazanmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Bu Kürt Mirleri'nden sadece Emir Şeref ile Melik Halil'in tutuklulukları devam etti. Onlarda bir yolunu bularak esaretten kurtuldular. Esaretten kurtulan Kürt Mirleri memleketlerine döndüklerinde bölgelerindeki İranlı valilerle savaşarak çoğu yerlere hâkim oldular. Kürt Mirleri Şah İsmail'in sarayına giderek kendilerine acıyıp merhamet edilmesini beklerken Şah İsmail'in tepkisiyle karşılaştıkları gibi hakir görülerek zindana atılmışlardı. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Han, İdris-î Bitlis-î aracılığıyla onlara fermanlar göndererek Osmanlılara bağlanmalarını bildirdiği gibi Osmanlılara ilhak ederlerse topraklarının da güvende olduğunu söyledi. Nitekim İdris-î Bitlisî, Diyarbakır, Sason, Hizan, İmadiyye yörelerini dolaşarak yerli emirliklerin Osmanlı Devleti'ne bağlanmalarını sağladı. Hısn-ı Keyf (Hasankeyf), Siirt Eyyubî Meliki II. Halil, Bitlis Emiri IV. Şeref-Han, Hizan Emiri Davut Bey, Sason Emiri Ali Bey, İmadiyye Hâkimi Emir Seyfeddin gibi önemli kişiler başta dâhil olmak üzere, yirmi beş emir bir toplantı yaparak, Osmanlı tabiiyetini kabul ettiler (Hoca Sâdeddin Efendi, 1992:245-260; Mehmed Hemdeni Çelebi, 1989: 40-42). Kürt Mirleri de aralarında ortak bir görüşe vararak Osmanlılara bağlandıklarına dair bilgiyi İdris-î Bitlis-î vasıtasıyla Yavuz Sultan Selim'e bildirdiler. Ayrıca bağlılık vesikası olan bir kozak⁶ mühürleyerek Padişaha gönderdiler. Böylece 25 Kürt miri Osmanlılara ilhak etti (Minorskiy, 1955: 1101; Gögebakan, 2002: 464).

⁴ Selçuklular, Osmanlılar döneminde ekrad taifesi olarak isimlendirilen Zazalar, Kürtlerden ayrı bir ulustur. Nitekim Zazaların çoğu kendilerini Kürt olarak görmezler. Zazalar kendilerini Dımıllı (Deylemi) olarak isimlendirirler.

⁵ Araplar ve Türkmenler tarafından Kürt ulusuna verilen isimdir. Özellikle Osmanlılar tarafından Zazaları da içine alacak şekilde bu kavram genişletilerek kullanılsa da kastedilen temel unsur Kürt ulusudur.

⁶“*Kelime olarak, yuvarlak top şeklinde şey anlamını taşıyan kozak; Osmanlı diplomatikasında, belgelerde kullanılan mühürlerin bozulmaması amacıyla tasarlanmış daire formunda kapaklı kutulara verilen addır.*

3. DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'NUN OSMANLILAR TARAFINDAN ALINMASINDA ZAZA MİRLİKLERİNİN ASKERİ FAALİYETLERİ

Osmanlılar Çaldıran Savaşı'nda her ne kadar Safeviler'i yenseler de Diyarbakır ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasının çoğu bölgesini İranlı valiler yönetiyorlardı. Çaldıran Savaşı'nda Safeviler'in Diyarbakır Valisi olan Muhammed Han öldürülmüştü. Şah İsmail onun yerine kardeşi Karahan'ı Diyarbakır'a vali olarak atadı. Ayrıca Harput, Ergani, Mardin, Hasankeyf gibi yerlerde bulunan Safevi kuvvetlerinin Karahan'a katılarak yardımcı olmalarını istedi. Karahan Çapakçur yoluyla Diyarbakır'a ulaşarak şehri kuşattı. Halk onu şehre sokmadı. Bu yüzden Karahan ile şehir halkı arasında çatışmalar meydana geldi. Karahan da sessiz kalmayarak şehri ablukaya alarak ambargo uyguluyordu (Hoca Sâdeddin Efendi 1280: 209-303; İdrîs-î Bidlîsî, 2001: 279). Şehirdeki halkın durumu gittikçe kötüleşti. Şehrin ileri gelenleri Osmanlı sultanına haber göndererek dayanacak güçlerinin kalmadığını belirttiler. Bu dönemde Osmanlı Padişahı uzun süreden beri Osmanlılara sorun çıkaran Dulkadiroğulları Beyliği (1339-1515) üzerine sefer düzenleyerek bu meseleyi kökünden halletmekle uğraşıyordu (İdrîs-î Bidlîs-î, 2001: 275). Buna rağmen Yavuz Sultan Selim Diyarbakır halkının sesine kulak vermiş ilk etapta öncü birlikler olarak Kemah hâkimi Karaçinzade Ahmet Bey ile aslen Diyarbakırlı olan Ahmet Çavuş'u (Yiğit Ahmet Bey) Diyarbakır halkına yardım için⁷ Harput üzerinden Palu'ya gönderdi. Ahmet Çavuş, Palu-Piran-Eğil yolunu takip etti. Bölgede bulunan Palu hâkimi Cemşid Bey, Eğil Beyi Lala Kasım ile Atak Beyi Ahmet Bey Diyarbakır Şehri'ne girmesi için ona yardım ettiler. O da Safevi kuşatması altında bulunan ve çok zor dayanan Diyarbakır Şehri'ne halkın yardımını alarak Safevi kuşatmasının zayıf bir noktasını yarararak girdi (Aşan, 2012: 264-265). Yavuz Sultan Selim Diyarbakır Şehri'ni almak için Osmanlı ordusuyla beraber Bıyıklı Mehmet Paşa ile İdris-i Bitlisi'yi görevlendirdi. Ahmet Çavuş, Kemah Hâkimi Karaçinzade Ahmet Bey ile Palu'ya geldiği vakit Palu Beyi Cemşid Bey Palu Kalesi'ni İran valisi Bahti Bey'den almıştı. Palu'yu alan Cemşid Bey Harput Şehri'nin, Bingöl, Muş, Erzurum Şehirleri ile bağlantısını kesmişti. Eğil bölgesini alan Lala Kasım Bey'in Diyarbakır yolu üzerindeki Ergani Kalesi'ni

Kalınlıkları 2-3 cm kadar, çapları 10-15 cm arasında değişen bu kutuların içine şem-i surh denilen kırmızı balmumunu dökülür ve mumun üzerine, kozağın ilâştireceği belgenin yazıldığı makama ait mühür basılırdı. "

Bkz. Selman Can (2001), "Osmanlı Diplomatasında Kozaklar", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 7, s. 57.

⁷ Ahmet Kankal (2004), "Diyarbakır'ın Osmanlı'ya İlhakında Emeği Geçenlerden Biri: Yiğit Ahmed", *Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyum Bildirileri*, Diyarbakır, s. 611-615.

Serdar KARABULUT

kuşatma altında tutması Diyarbakır ile Harput yolunun irtibatının kesilmesine sebep olmuştu. Osmanlılara bağlanan Pir Hüseyin Bey, Nur Halife'yi yenerek Dersim ve Çemişgezek'i ele geçirmesi Harput'un yardım alacağı tüm bölgelerle irtibatını tamamen kesti. Karaçinzade Ahmet Bey, Palu Hâkimi Cemşid Bey, Çemişgezek emiri Pir Hüseyin Bey ellerindeki birlikler ve Yeniçerilerle beraber Harput Kalesi'ni kuşattılar üç gün kuşatma altında kalan kale de zor durumda kalan İranlılar aman (eman) dileyerek canlarına dokunulmaması şartıyla Harput Kalesi'ni teslim ettiler (Ünal, 1989: 27). Bölgedeki bu faaliyetleri gören Safeviler Kurt Bey yönetimindeki önemli bir orduyu Çapakçur yoluyla Karahan'a yardım için gönderdiler. Kurt Bey yönetimindeki bu ordu Sıvedi (Süveydi) Beyleri'nin elindeki Çapakçur Kalesi'ni aldı. Böylece Diyarbakır Şehri'ne varmaya çalıştı. Bu durumdan haberdar olan Zaza beylerinden olan Palu hâkimi Cemşid Bey ile Eğil hâkimi Lala Kasım Bey Çapakçur Şehri ile Diyarbakır arasındaki geçitleri tutarak buna engel oldular (Aşan, 2012: 268). Bu kuvvetlere Çemişgezek hâkimi Pir Hüseyin Bey de alevi Zaza askerlerle katıldı. İdris-î Bitlis-î de durumdan haberdar olunca Kürt beylerini toplayarak Çapakçur üzerine yürüdüler. Bu durum karşısında Kurt Bey askerleriyle beraber Çapakçur Kalesi'ni terk ederek Adilcevaz ve Erciş'e kaçtı. Böylece Çapakçur Kalesi İranlılardan tekrar geri alındı. Daha önce Harput kalesi alındığından yolun güvenli olması Osmanlı ordusunun bu istikameti takip ederek Diyarbakır'a doğru yönelmesine sebep oldu. Bıyıklı Mehmet Paşa ve Sadi Paşa Osmanlı ordusuyla Bayburt'tan yola çıktılar. Bölgede bulunan Zaza ve Kürt Mirleri Diyarbakır önünde toplandılar. Diyarbakır yolu üzerinde Ergani istikametine yönelen Osmanlı ordusunun geldiğini haber alan İran emirleri Ergani Kalesi'ndeki kuvvetleri alarak hiç direnmeden Diyarbakır'a doğru geri çekildiler. Eğil Beyi Lala Kasım Bey ile Atak Beyi Ahmet Bey sürekli taciz ettikleri Ergani Kalesi'nde Osmanlı ordusuna katıldılar. Tecrübeli bir bey olan Eğil Beyi Lala Kasım ile Atak Beyi Diyarbakır Şehri'ni çok iyi biliyorlardı. Şehrin nasıl fethedileceği planı onlar tarafından çizilerek Bıyıklı Mehmet Paşa'ya verildi. Zaza beyleri olan Palu hâkimi Cemşid Bey, Eğil hâkimi Lala Kasım, Atak Hâkimi Ahmet Bey, Çemişgezek hâkimi Pir Hüseyin Bey, Ergani Kalesi'nden Diyarbakır'a doğru giderken öncü birlik oldular. Yolda temkinli hareket ederek Kürt Beyleri ile birlikte İdris-i Bitlisi'nin Diyarbakır-Ergani yolunda orduya katılmasını beklediler. İdris-i Bitlis-i Diyarbakır surlarına çok az bir mesafe de bulunan Karaköprü'de Kürt beylerinden oluşan önemli bir kuvvetle onlara katıldı. Diyarbakır Şehri'ni kuşatan Osmanlı ordusuna karşı koyamayan daha önce valilik yapmış olan Maktul Ustaclu Muhammed Han'ın Kardeşi olan Karahan kaçarak

Serdar KARABULUT

ordusunu Mardin-Sincar tarafına çekti. M.1515 yılında Diyarbakır Şehri alındı. Eğil Beyi Lala Kasım Bey şehrin anahtarını Bıyıklı Mehmet Paşa'ya teslim etti. Fakat her ne kadar Diyarbakır alınmışsa da Safevi kuvvetleri Osmanlı ordusuyla çatışmaya girmemiş Mardin tarafına gitmişlerdi. Mardin Şehri'ni alan Safevi kuvvetleri savaş için Mardin Kalesi'ni tahkim ettiler. Buradaki kuvvetlerini de güçlendirdiler (Karabulut, 2013:156). Diyarbakır'ın fethinden sonra Şah İsmail'in temsilcisi Karahan'la, Yavuz Sultan Selim'in temsilcileri Bıyıklı Mehmet Paşa ve İdris-î Bitlis-î arasında çatışmalar devam etti. Yavuz Sultan Selim Hüsrev Paşa komutasındaki önemli bir kuvveti bölgedeki Kürt Beyleri'ne takviye için gönderdi. Gerek Safeviler gerekse Osmanlılar savaş için tüm hazırlıklarını tamamladılar. 1515 yılında İki ordu Kızıltepe yakınlarında Koruk mevkiinde karşı karşıya geldi. Bu savaşta iki grup halinde Kürt ve Zaza beyleri ile onların akraba ve taraftarları olan Karaçinoğlu Ahmed Bey ile Çavuş Ahmed Bey emrinde bir miktar Anadolu askeri yer almaktaydı. Osmanlı ordusunun sol kanadındaki kuvvetleri Hısn-ı Keyfa hâkimi olan Sultan Halil Eyyubi'nin, Sason hâkimi Mehmet Bey'in, Eğil Hâkimi Kasım Bey'in, Bekir Bey Bohti'nin, Mehmet Bey Zeraki'nin, Şah Ali Bey Mirdisi'nin (Çermikli), Nasır Bey Süleymani'nin Emir Sarım'in oğlu Kasım Bey'in Bitlis hâkimi Şeref Bey'in, Hizan hâkimi Davud Bey'in, Şah Velet Bey Süleymani'nin, Atak hâkimi Ahmed Bey'in Sultan Ahmet Hançuki'nin ve kardeşi İsfahan Bey'in Çemişgezek hâkimi Emir Pir Hüseyin Bey oluşturmaktadır (Genç, 2016: 163-164; Karabulut, 2013: 157). Safeviler'in emirlerinden Çuka ve Yegân Beyler bu çarpışmada öldürülmüşlerdir (Rumlu, 2004: 195). Ayrıca savaşın hengâmesi esnasında Safeviler'in başkomutanı Karahan aldığı bir kurşun darbesi savaşın kaderini değiştirmiştir. Karahan'ın bu yenilgisinden sonra Sincar, Telafer, Ergani, Çermik, Siverek ve Birecik geri alındı (Aydın, 2011: 324-326).

4. ZAZA MİRLİKLERİNE VERİLEN YURTLUK-OCAKLIK SANCAKLARI

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin feth edilmesinden sonra Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır Valisi oldu (Bulduk, 2007: 13). Yavuz Sultan Selim ise İdris-i Bitlisi'ye gönderdiği boş beraatlara Kürt ve Zaza beylerinin mansıplarını ve mutasarrıf oldukları sancak isimleri ve elkaplarını yazarak merkezi hükümete göndermesini talep etmiştir. İdris-î Bitlisî bölgedeki hizmetlerini göz önünde bulundurarak merkezi yönetime bölge beylerinin statüsünü içeren bilgi verdi. Merkezi Osmanlı yönetimi bu bilgileri göz önünde bulundurarak bölgeyi idari taksimata ayırdı (Kodaman, 1986: 13) Bu anlayışın sonucu olarak doğuda fethedilen

Serdar KARABULUT

topraklarda, yurtluk-ocaklık⁸ ve Hükümet⁹ diye adlandırılan bir tür irsî sancak beylikleri oluşturuldu. Ekrad sancaklarında tahrir yapıldığından içlerinde tımar ve zeamet erbabı bulunurdu. Ancak beyin ölümü veya azledilmesi durumunda sancak aile dışında bir başkasına verilmezdi. Kanunnamelerde ifade edildiği üzere “azl-ü nasb” kabul etmezlerdi. Ancak bağlı oldukları beylerbeyi ile seferlere katılmak zorunda olduklarından, görevlerini yerine getirmezlerse azledilirler ve sancak oğullarından veya akrabalarından uygun görülen birine verilirdi. Değişiklik teklifi beylerbeyinin arzı üzerine Divan-ı Hümayun’da görüşülür, uygun görüldüğü takdirde teklif edilen şahıs sancağa yönetici olarak atanırdı. Hükümet sancakları beylerine mülkiyet yolu ile verilmiş olduklarından tahrire tabi değillerdi. Bu yüzden içlerinde tımar ve zeameti barındırmazlardı. Bunlar “mefrûz’ül-kalem ve maktû’ül-kadem” (sayım yapılmayan ve Osmanlı yöneticilerinin müdahale etmediği) olduklarından sancağın gelirlerinin tamamı yöneticilerine aitti (Ayn-ı Ali Efendi, 1979: 30; Kılıç, 1999: 120-121). Bunlara verilen önemden olsa gerek kendilerine padişah emri yazıldığı zaman “cenab” lakabı kullanılırdı. Azil ve atama işleri de tıpkı Ekrad Sancakları’nda olduğu gibi beylerbeyinin arzı ile Divan-ı Hümayun tarafından yapılırdı. Sefer esnasında bunlar da beylerbeyinin mahiyetinde bulunmak mecburiyetindeydiler. Osmanlı ordusu sefere çıkarken ekonomik meblağın yüksek olduğu dönemlerde, bu yönetim anlayışı hem ideal hem de ekonomikti (Gencer, 2011: 78-79). Hem Ekrad Sancakları hem de hükümetler ocaklık yoluyla tasarruf edilirdi. Ocaklık eskiden yaptıkları hizmetler karşılığında verilen yerlerin babadan oğula miras kalmasıydı. Bunlardan herhangi biri büyük bir suç işleyip idam edilse dahi sahip olduğu imtiyazlı hakların tamamına yakını oğluna miras kalırdı (Gencer, 2010: 2-4).

⁸“Yurtluk-ocaklık tabir edilen sancakların klasik sancaklardan farkı, sancakbeyliğinin belli bir ailenin elinde oluşudur. Bu sancaklarda tahrir yapılır, tımar ve zeamet bulunur ve sancak gelirinden beyine haslar tahsis edilir. Ancak sancakbeyi herhangi bir sebeple azledildiği zaman yerine kardeşi, oğlu veya akrabalarından biri tayin edilirdi. Bu tip sancaklarda beylerin azli ve görevden alınmaları beylerbeyi arzı ile olmakta fakat divan-ı hümayun tarafından yapılmaktadır. Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ve Sağman sancakları bu türden sancaklar idi” Bkz. Mehmet Ali Ünal (1999), “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların Statüsü, Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar”, Kardelen Kitabevi, Isparta, s.182.

⁹“Hükümet denilen sancaklarda da sancak beyliği yurtluk-ocaklık sancaklarında olduğu gibi belli bir ailenin mülkiyetindedir. Fakat onlardan farklı olarak sancaklarda tahrir yapılmamaktadır. Vergileri, sancak beyi kendisi toplamakta, yılda sadece bir kez merkez hazinesine muayyen bir meblağ ödemektedir. Eğil, Palu, Hasankeyf, Hazro, Genç ve Cizre bu tip sancaklardandı.” Bkz. Halil İncalcık (1973), *The Ottoman Empire The Classical Age (1300–1600)*, Phcenix, London, s.107.

Serdar KARABULUT

XVI. yüzyılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ilk etapta kurulan Eğil, Genç, Cizre, Palu, Hazro olmak üzere beş hükümetten dört tanesi olan Palu Hükümeti, Genç Hükümeti, Eğil Hükümeti, Hazro Hükümeti bölgelerinde yoğun olarak Zazalar yaşıyordu. Ayrıca bölge beyleri de Zaza'ydı. Sadece Cizre Hükümeti'nde yoğun olarak Kürtler meskûndü. Yine Ekrad sancağı sayılan Çermik Sancağı (Şah Ali Bey), Çapakçur Sancağı (İsfahan Bey), Çemişgezek Sancağı (Pir Hüseyin Bey), Atak Sancağı'nın (Ahmet Bey) nüfusunda yoğun olarak Zazalar yaşamakta olup yönetimini Zaza Beyleri ellerinde tutuyorlardı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan Cezire Hükümeti ile geriye kalan Bitlis, Hasankeyf, Hizan, Şirvan ve Siirt gibi çoğu sancağın yönetici ile halkını yoğun olarak Kürtler oluşturuyordu. Nitekim Palu Hükümeti Beyi olan Cemşid Bey, Eğil Hükümeti Beyi Kasım Bey, Genç Hükümeti Beyleri ile Atak ve Silvan Beyleri Şah İsmail'in sarayına Kürt Mirleri ile beraber gitmediler. Ayrıca bu beyler Safevi kuvvetlerine boyun eğmedikleri gibi onlara karşı çok muhalefet ettiler. Toprakları Safeviler tarafından kısmen işgal edildiyse de geri almayı ilk önce başardıkları gibi Kürt Beyleri Şah İsmail'in sarayında zindanda kaldıkları ilk günlerde Osmanlılara ilhak ederek Osmanlı Padişahı'nın güvenini kazanmışlardı (Uğur, 1997:616;). Doğu Anadolu'nun doğusu ile Güneydoğu Anadolu'nun Safeviler'le sınır olan çoğu bölgelerinde Osmanlıların farklı dönemlerinde Safeviler'le olan sınır mücadeleleri neticesinde bazı aşiretlere Safeviler'le savaşmaları ve onlara destek vermemeleri şartıyla sancaklar ve hükümetler verilerek ekrad sancakları ile hükümetlerin çoğaldığı görülmektedir. Sonradan oluşturulan bu yeni sancak ve hükümetlerin yöneticileri ile halkının tamamı Kürt ulusuna mensuptu. İlk taksimat dışında sonradan kurulan yeni bir Zaza Sancağı ile Hükümeti de yoktu. Sadece XVII. Yüzyılda miras yoluyla var olan sancakların topraklarının paylaşılması sonucu Zaza Sancakları'nda bir artış olmuştur. Buna en güzel örnek Çemişgezek ile Dersim hâkimi olan Pir Hüseyin'in ölümünün ardından kendisine verilen yurtluk-ocaklık toprakları zamanla miras yoluyla bölündüğünden Pertek, Sağman, Mazgirt, Çemişgezek Sancakları oluşturulup bu sancaklar çocukları arasında paylaşılmıştır (Ünal, 1999: 182; Karabulut 2013:163). Nitekim XIX. Yüzyılda da Osmanlı merkezi yönetimi irsi bir beylik olarak ayrıcalıklı ailelere verdiği yurtluk-ocaklık ve Hükümet sancaklarına merkezden valiler (sancak beyi) atamıştır. Böylece Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet sancaklarının neredeyse tamamına yakını Osmanlı Devletinin merkezinden yönetilmeye başlanmıştır.

SONUÇ

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Kürtlerden sonra ezici çoğunluğu Zazalar oluşturmaktadır. Zazalar çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde güçlü mirlikler kurmuşlardır. Zazaların oluştukları bu mirliklerin çoğu Anadolu Selçuklu devletine bağlı olarak Moğol İstilasası döneminde Moğol ordusuna karşı savaşmışlardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde en büyük Zaza mirliklerini Eğil Mirdasi Beyleri, Çemişgezek Melkişi Beyleri, Genç merkezli Süveydi (Sivedi) Beyleri ve Atak merkezli Zırkan Beyleri oluşturmuştur. Akkoyunlu Devleti zamanında Akkoyunlu konfederasyonuna bağlanan bu emirlikler Akkoyunlu Devleti hanedanı üyeleri ile hatunlar vasıtasıyla akrabalık bağlarını güçlendirmişlerdir. Bu Emirlikler Akkoyunlu Devleti ordusunun vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu Doğu Anadolu bölgesini Safevi Devletinden alırken en büyük desteği yerli Zaza Mirliklerinden almıştır. Osmanlılar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini idari taksimata ayırarak Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet adı verilen sancaklar oluşturmuşlardır. Palu Hükümeti, Genç Hükümeti, Hazro Hükümeti, Çemişgezek Sancağı, Atak Sancağı, Çermik Sancağı bu idari taksimat gereğince Zazaların yoğun olarak yaşadıkları Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet sancaklarını meydana getirmekteydi. Bu sancakların yönetimleri ise güçlü Zaza aşiret beylerine nesilden nesile intikal ettirilmiştir. Osmanlı devletinin çöküş sürecine kadar bu yönetim anlayışı devam ettirilmiştir.

Serdar KARABULUT

KAYNAKÇA

- AŞAN Aziz (2012), “Âmid Şehrinin Sûret-i Feth ve Teshîri”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, VII, Diyarbakır, s. 263-288.
- AYDIN Nusret (2011), *Diyarbakır ve Mirdâsîler Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul
- AYN-I ALİ EFENDİ (1979), *Kavânîn-i Âl-i Osman der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, Haz. M. Tayyib Gökbilgin, Enderun Yayınları, İstanbul.
- BAR HEBRAEUS, Gregoy (1999), *Abu'l Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, II, Ankara.
- BRUÏNESSEN, Martin Van (2011), *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BULDUK, Abdülğani Fahri (2007), *Diyarbakır Valileri*, çev. Eyüp Tanrıverdi, İstanbul.
- CAN, Selman (2001), “Osmanlı Diplomatasında Kozaklar”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 7, s.57-59.
- CÖHÇE, Salim (1997), “Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular”, Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Panel Bildirileri, (Hızl. Prof. Dr. Enver Konukçu), Otlukbeli Belediyesi Yayınları.
- ERDEM, İlhan (1991), “ Ak-Koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VI, s.243-265.
- GENCER, Fatih (2010), *Merkeziyetçi İdarî Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GENCER, Fatih (2011) “Merkezîleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30, Ankara, s.75-96.
- GENÇ, Vura l(2016), İdris-i “Bidlîsî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 47, s.147-208.
- GÖĞEBAKAN, Gökknur (2002), “Doğu Anadolu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi”, Yeni Türkiye Yayınları, *Türkler*, 9, s.459-468.

Serdar KARABULUT

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ (1992), *Tâcû't -tevârih*, Haz, İsmet Parmaksızoğlu, IV, Ankara.

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ (1280), *Tâcû't-tevârih*, II, İstanbul.

İBN BİBİ (1956), *El-Evâmirü'l-'Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, Haz. Adnan Sadık Erzi, I.Tıpkıbasım, TTK Yay., Ankara.

İBN ŞEDDAT (1941), *Baybars Tarihi*, Terc. Şerefüddin Yaltkaya, TTK Yay., II, İstanbul.

İDRÎS-Î BİDLÎSÎ (2001) *Selim Şah-nâme*, Haz. Hicabi Kırılancıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İNALCIK, Halil (1973), *The Ottoman Empire The Classical Age (1300–1600)*, Phcenix, London.

KANKAL, Ahmet (2004), “Diyarbakır'ın Osmanlı'ya İlhakında Emeği Geçenlerden Biri: Yiğit Ahmed”, *Oğuzlardan Osmanlıya Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri*, Diyarbakır, 611-615.

KARACA, Behset (2003), “Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesini Fethi ve Burada Uyguladığı İdari Sistem”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, Isparta, s. 57-72.

KARABULUT, Serdar (2003), *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, Altın Kalem Yayınları, İzmit.

KILIÇ, Orhan (1999), “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 10, Ankara.

KODAMAN, Bayram (1986), *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu*, Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara.

MİNORSKIY, V. (1955), “Kürtler”, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul.

MEHMED HEMDEMİ ÇELEBİ (1989), *Solak-zâde Tarihi*, Haz. Vahit Çabuk, II, Ankara.

PAYDAŞ, Kazım(2003), *Ak-Koyunlu Devlet Teşkilâtı*(Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

RUMLU HASAN (2004), *Ahsenüt-Tevarih*, çev. Cevat Cevan, Ankara.

Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7(14), 76-93.

Serdar KARABULUT

SÜMER, Faruk (1992), *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ŞEREFHAN (2010), *Şerefname*, çev. Rıza Katı, II/I, Yaba Yayınları, İstanbul.

UĞUR, Ahmet(1997), *Celal-zade Mustafa Selim-name*, İstanbul.

ÜNAL, M. Ali (1989), *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK Yay., Ankara.

ÜNAL, M. Ali (1999), “*XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Diyarbekir Eyaletine Tâbi Sancakların Statüsü, Osmanlı Devri Üzerine Makaleler- Araştırmalar*”, Kardelen Kitabevi, Isparta, s.170-177.

ÜNAL, M. Ali (1991) ,“*XVI. Yüzyılda Mazgird, Pertek ve Sağman Sancakbeyileri -Pir Hüseyin Bey Oğulları-*”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, II, Ankara, s.241-251